

**O‘ZBEK OILALARIDA OTA-ONALARNING EMOTSIONAL INTELLEKTI,
TARBIYAVIY YONDASHUVLARI VA FARZANDLAR BILAN O‘ZARO
MUNOSABATLARINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI”****UDK: 159.9:316.6:37.013.42****URGANCH RANCH TEXNOLOGIYA UNIVERSITETI O‘QITUVCHISI****MASHARIPOVA SAIDA RAHIMOVNA****E. mail: saidamasharipova@72gmail.com****Annotatsiya:**

Ushbu tadqiqot zamonaviy o‘zbek oilalarida ota-onalarning emotsional intellekti, tarbiyaviy yondashuvlari va farzandlar bilan o‘zaro munosabatlarning psixologik xususiyatlarini o‘rganishga qaratilgan. Tadqiqotda ota-onalarning hissiy aqli darajasi ularning tarbiyaviy yondashuvlariga, farzandlar bilan muloqot sifatiga va ota-ona vakolatlariga qanday ta’sir ko‘rsatishi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, yuqori darajadagi emotsional intellekt ota-onalarning samarali va moslashuvchan tarbiyaviy uslublarini qo‘llashiga, shuningdek, farzandlar bilan ijobiy munosabatlarni shakllantirishga yordam beradi. Shuningdek, ota-onalarning o‘zini hurmat qilishi va Barnum effekti kabi psixologik omillar oiladagi tarbiyaviy jarayonlarni sezilarli darajada ta’sir qilishi aniqlanadi. Tadqiqot natijalari ota-onalarning emotsional aqli va tarbiyaviy kompetentsiyasini oshirish orqali farzandlarning psixologik va ijtimoiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash zarurligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: emotsional intellekt, tarbiyaviy yondashuv, ota-ona-farzand munosabatlari, psixologik kompetentsiya, Barnum effekti

Аннотация:

Данное исследование направлено на изучение психологических особенностей эмоционального интеллекта родителей, их воспитательных подходов и взаимоотношений с детьми в современных узбекских семьях. Анализируется, как уровень эмоционального интеллекта родителей влияет на их воспитательные практики, качество взаимодействия с детьми и родительский авторитет. Результаты показывают, что высокий уровень эмоционального интеллекта способствует применению эффективных и гибких методов воспитания, а также формированию позитивных отношений с детьми. Кроме того, самооценка родителей и такие психологические факторы, как эффект Барнума, существенно влияют на воспитательный процесс. Исследование подчеркивает необходимость повышения эмоциональной компетентности родителей для поддержки психологического и социального развития детей.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, воспитательный подход, родительско-детские отношения, психологическая компетентность, эффект Барнума

Abstract:

This study focuses on the psychological characteristics of parental emotional intelligence, parenting approaches, and parent-child interactions in contemporary Uzbek families. It examines how parents' emotional intelligence affects their parenting practices, the quality of interactions with children, and parental authority. The results indicate that a high level of emotional intelligence promotes effective and adaptive parenting styles, as well as the development of positive parent-child relationships. Additionally, parental self-esteem and psychological factors such as the Barnum effect significantly influence the parenting process. The findings emphasize the importance of enhancing parents' emotional competence to support the psychological and social development of children.

Keywords: emotional intelligence, parenting approach, parent-child relationships, psychological competence, Barnum effect

KIRISH

Mamlakatimizda oila va oilaviy munosabatlarga, shuningdek, yoshlarning tarbiyasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shu bilan birga, o'smir va yoshlar o'rtasida giyohvandlik, jinoyatchilik va tartibbuzarlik kabi salbiy ijtimoiy illatlarning ko'payishi, ularning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga jiddiy tahdid solmoqda. Ushbu muammolarni tushunishda ota-onalarning **emotsional intellekti (EI)** markaziy ahamiyatga ega ekanligi ta'kidlanadi, chunki EI ota-onalarning o'z hissiyotlarini idrok etish, boshqarish va ifoda etish qobiliyatini, shuningdek, farzandlar bilan muloqot sifatini bevosita shakllantiradi.

Hissiy intellekt darajasi yuqori bo'lgan ota-onalar o'z-o'zini boshqarish va konstruktiv hissiy javoblar ko'rsatish orqali oilaviy muhitni barqaror va qo'llab-quvvatlovchi tarzda tashkil etadilar. Natijada, farzandlar bilan o'zaro munosabatlar sifatli bo'lib, nizolar konstruktiv yo'l bilan hal qilinadi, o'smirlarning ijtimoiy va psixologik rivojlanishi rag'batlanadi. Aksincha, ota-onaning past hissiy intellekti oiladagi stress va nizolarni kuchaytirishi, farzandlarning xulq-atvori va ruhiy barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Shuning uchun o'smirlik yoshidagi farzandlar tarbiyasida hukumat va ota-onalar tomonidan amalga oshirilayotgan choralar faqatgina tashkiliy va nazorat mexanizmlarini emas, balki ota-onalarning **emotsional kompetentsiyasini rivojlantirishni** ham o'z ichiga olishi zarur. Hissiy intellekt asosida tarbiyaviy yondashuvlarni shakllantirish, ota-ona va farzandlar o'rtasidagi munosabatlarni yaxshilash va oilaviy nizolarni kamaytirish orqali yoshlarning ijtimoiy muhitga moslashuvchanligini va psixologik farovonligini oshirish mumkin.

ADABIYOTLAR TAHLILI.

Soha mutaxassislari oilaviy munosabatlar va oila muammolarini turli nuqtai nazarlardan o'rganib kelmoqdalar. Xorijiy psixolog olimlar, xususan, D. Meyers, V. Kvinn, F. Zimbardo va boshqalar oiladagi nizolar va ota-ona-farzand munosabatlariga oid tadqiqotlar olib

borganlar. Shuningdek, rus va fransuz olimlari tomonidan ham oilaviy munosabatlar mavzusi ilmiy jihatdan tahlil qilingan.

Biroq, ularning natijalari har doim ham O'zbekistondagi ijtimoiy-madaniy sharoitlarga to'liq mos kelavermaydi. Milliy urf-odatlar, an'analar va qadriyatlar mamlakatimiz oilalarida yuz beradigan munosabatlar, nizolar va tarbiyaviy yondashuvlarni o'ziga xos tarzda shakllantiradi. Shu bois, O'zbekistonda oilaviy muhit va shaxslararo munosabatlarni **emotsional intellekt nuqtai nazaridan** o'rganish, ota-onalarning hissiy kompetentsiyasi va tarbiyaviy yondashuvlari bilan farzandlarning psixologik rivojlanishini tahlil qilish dolzarb ahamiyatga ega.

Sharq mutafakkirlari, xususan, Bahovuddin Naqshbandi, Ahmad Yassaviy, At-Termiziy, Al-Buxoriy, Boborahim Mashrab, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino va boshqalar oilaning tarbiyaviy va ijtimoiy rolini yoritganlar. Shu bilan birga, zamonaviy o'zbek olimlari – M.G. Davletshin, G.B. Shoumarov, V.M. Karimova, E.G. G'oziyev, Sh.R. Baratov, M. Mamatov va B.M. Umarov – oiladagi shaxslararo munosabatlar va ularning farzand tarbiyasiga ta'siri masalasini mahalliy sharoitlarda ilmiy asosda tadqiq qilganlar.

Shuningdek, xorijiy olimlar R. Brazington, T. Dumitrashku, F. Galton, U. Toumen, R. Richardson, R. Zayons va G. Xomentauskas oilaviy munosabatlar va shaxs shakllanishi jarayonini, mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi mamlakatlari olimlari – V.V. Boyko, G.M. Breslav, A.G. Volkov, S.V. Kovalev, V.P. Levkovich, E.I. Pavlovich va V.L. Titarenko shaxslarning oilaviy-genetik va orttiriladigan xususiyatlarini tadqiq qilganlar.

O'zbekiston sharoitida esa F. Akramova, D. Abdullayeva, V. Karimova, A. Kadirova, Z. Nishonova, G. Niyozmetova, M. Salayeva, N. Sog'inov, R. Samarov, Z. Rasulova, M. Utepbergenov va G. Shoumarov kabi olimlar oiladagi shaxslararo munosabatlar va ularning ijtimoiy-psixologik jihatlarini chuqur o'rganib kelmoqdalar.

Natijada, zamonaviy o'zbek oilalarida ota-onalarning **emotsional intellekti, tarbiyaviy yondashuvlari va farzandlar bilan o'zaro munosabatlarini** o'rganish nafaqat ilmiy, balki amaliy jihatdan ham ahamiyatli bo'lib, oila barqarorligi va yoshlarning psixologik farovonligini ta'minlashga xizmat qiladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Oilaviy muhit inson shaxsiyatining shakllanishida markaziy rol o'ynaydi. Aynan oila va undagi o'zaro munosabatlar insonning asosiy psixologik ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladi: guruhga mansublik tuyg'usi, o'zini-o'zi tasdiqlash, mehr va iliqlikni his qilish, shaxsiy identitet va individuallikni rivojlantirish hamda orientatsion namunalarga bo'lgan ehtiyojlar. Shu jihatdan, oilaviy munosabatlar va ota-onaning tarbiyaviy yondashuvlari bolaning emotsional intellektini shakllantirishda muhim omil sifatida namoyon bo'ladi.

Z. Freydning psixoanalitik yondashuvi ota-onalarning bolaning kognitiv va hissiy rivojlanishidagi rolini markaziy ahamiyatga ega deb hisoblaydi. Ayniqsa, ona bolaga dastlabki va eng muhim emotsional tajribani taqdim etuvchi shaxs sifatida qaraladi. Ota-

onaning kundalik g'amxo'rliги va bolaga mehr ko'rsatishi bolada bog'lanish, ishonch va hayotga faol yondashuvni rivojlantirishga yordam beradi. E. Erikson psixososyal rivojlanish nazariyasi orqali har bir inson uchun hayot davomida psixososyal ziddiyatlarni hal qilish, shaxsiy avtonomiya, ichki ishonch va tashabbusni rivojlantirish muhimligini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, ota-onaning tegishli yondashuvi bolaga boshqariladigan makon va mustaqillikni ta'minlaydi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar, xususan, K. Byutner va tranzaktsion tahlil (E. Bern) nazariyalari oiladagi muloqot va shaxsiy rivojlanishning ijtimoiy-hissiy jihatlarini o'rganadi. Tranzaktsion tahlil insoniyatning fundamental postulatlariga tayangan holda: “Hamma odamlar yaxshi”, “Har bir inson o'ylashga qodir” va “Odamlar o'z taqdirini belgilashga qodir” prinsiplarini ta'kidlaydi. Bu nazariya ota-onaning bolaning hissiy va ijtimoiy intellektini rivojlantirishdagi rolini chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Bixevioristik yondashuv (B. Skinner) esa oiladagi xulq-atvorni shakllantirishda normativ va operant nazoratni hisobga oladi, bunda ijobiy xatti-harakatlar mustahkamlash orqali rivojlantiriladi. Shu bilan birga, A. Adlarning ijtimoiy psixiatrik yondashuvi ota-onaning bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlash va ijtimoiy intellektini rivojlantirishga yo'naltirilgan. Uning nazariyasi shuni ko'rsatadiki, shaxsning ijtimoiy manfaatga intilishi va individ sifatida o'ziga xosligini rivojlantirish ota-onaning hissiy kompetentsiyasiga bog'liq. Zamonaviy ijtimoiy-madaniy sharoitning o'zgarishi, global qadriyatlar inqirozi va axborot texnologiyalarining ta'siri oiladagi munosabatlar va bolaning hissiy intellektini shakllantirish jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ota-onalarning emotsional kompetentsiyasi, tarbiyaviy yondashuvlari va farzandlar bilan muloqoti bolaning psixologik barqarorligi va ijtimoiy rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shu sababli, zamonaviy O'zbekistondagi oilaviy munosabatlar va ota-onalarning emotsional intellekti masalalarini ilmiy o'rganish dolzarbdir.

XULOSA

Oila inson hayotidagi eng muhim ijtimoiy institutlardan biri bo'lib, uning barqarorligi va funktsionalligi shaxsning psixologik, ijtimoiy va hissiy rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Mamlakatimizda aholining taxminan 97 foizi oilalar tarkibida yashasa, qolgan 3 foiz — ya'ni yolg'iz keksalar, yetim qolgan bolalar va mehribonlik uylarida tarbiyalanayotgan shaxslar, shuningdek vaqtincha O'zbekistonda istiqomat qilayotgan xorijiy shaxslar ham turli darajalarda ijtimoiy qo'llab-quvvatlanish tizimlaridan foydalanib, oila va uning emotsional muhitiga bog'liq bo'lgan qadriyatlar bilan aloqada bo'lishadi. Shu nuqtai nazardan, oila insonning baxti, saodatini shakllantirish, maqsad va orzularini amalga oshirish, shaxsiy identitet va o'zini idrok etish jarayonlarida markaziy rol o'ynaydigan mukaddas makon hisoblanadi.

Oila insoniyat tarixida eng qadimiy ijtimoiy institut sifatida shakllangan. Turli tarixiy davrlar, xususan, XIX va XX asrlarda yuz bergan murakkab ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy o'zgarishlarga qaramay, oila institutining o'z tizimi, ierarxiyasi va jamiyat oldidagi

majburiyatlarini bajarish qobiliyati saqlanib qolgan. Bu holat oilaning nafaqat individual shaxslar, balki jamiyatning barqarorligi va rivojlanishidagi markaziy vazifalarini aks ettiradi. Jamiyat taraqqiyoti va milliy qadriyatlar shakllanishi nuqtai nazaridan, oila har qanday xalq va ijtimoiy tizimning ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi. Tarixiy tajriba shuni ko'rsatadiki, oilaning barqarorligi va uning atrofidagi ijtimoiy muhitning sifatli funksiyalashi millatning ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi. Shu sababli, har qanday rivojlanish strategiyasida oilaning manfaatlari va uning emotsional-ixtisoslashgan funksiyalari hisobga olinishi zarur.

Oila shaxs uchun birinchi va asosiy xavfsizlik makoni, hissiy qo'llab-quvvatlash manbai sifatida xizmat qiladi. Shaxsning emotsional intellekti, ijtimoiy va kognitiv ko'nikmalari, shuningdek, avtonomiya va psixologik barqarorligi oiladagi munosabatlar sifati va ota-onaning tarbiyaviy kompetentsiyasi bilan bevosita bog'liq. Shu jihatdan, oila insonning baxti va saodatini shakllantirishda nafaqat biologik va iqtisodiy, balki hissiy-intellektual va madaniy kontekstni ham o'z ichiga oladi.

Ushbu holat zamonaviy O'zbekistonda oilaviy munosabatlarni ilmiy o'rganishning dolzarbligini kuchaytiradi, chunki ota-onaning emotsional intellekti va tarbiyaviy yondashuvlari bolaning psixologik barqarorligi, ijtimoiy moslashuvi va shaxsiy o'sishida asosiy determinant sifatida namoyon bo'ladi. Shu sababli, oilaviy institutning barqarorligini ta'minlash va farzandlar tarbiyasida sifatli emotsional va psixologik muhit yaratish zamonaviy psixologik va pedagogik tadqiqotlarning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. Ibaydullayeva U.R. Ota-ona va farzandlar o'rtasidagi nizolarning ijtimoiy- psixologik xususiyatlari. Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori diss. - T.: 2022. – 5 b.
2. Kadirova A.T. O'smirlarda oilaviy nizolar to'g'ricida ijtimoiy tasavvurlarning shakllanishi. Psixologiya fanlari nomzodi diss. – T.: 2007. – 24 b.
3. Akramova F.A. Oilada sog'lom psixologik muhitni tarkib toptirishning ijtimoiypsixologik asoslari. O'quv-uslubiy qo'llanma. – T.: 2014. – 185 b.
4. Rasulova F.F. O'smirlarda agressiv xulq-atvor namoyon bo'lishining psixologik xususiyatlari: Avtoref. diss. ps. fan (PhD): 19.00.06 – T.: 2018. – 48 b.
5. Salayeva M.S. O'zbek oilalarida ota-ona va farzandlar o'zaro munosabatlarining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. Psixologiya fan nom diss. – T.: 2005. – 15 b.
6. Umarova M.M. O'smirlarda oilaviy qadriyatlar to'g'risidagi tasavvurlar shakllanishining ijtimoiy-psixologik shart-sharoitlari: Dis. psixol. fan. nomzodi: 19.00.05. – T.: 2004. – 166 b.
7. Ибайдуллаева У.Р., Абдурасулов Р.У. Methods of overcoming internal conflicts between teenagers. EJRRS. European Journal of Research and Reflection in Educational

Sciences. Vol. 8 № 6, 2020, 1-7 бетлар.

8. Ibaydullaeva U.R. O'smirlar o'rtasidagi nizolar va ularni bartaraf etish. Ilm, Fan va Ta'limda Innovatsiyalar: muammo va istiqbollar. // Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti, Jizzax filiali. // Professor-o'qituvchi